

Оксана РУДА

ГРОМАДСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ОСВАЛЬДА БАЛЬЦЕРА (1858–1933)

Польський історик права Освальд Бальцер визнання в польському суспільстві та європейських наукових колах здобув завдяки науково-педагогічній діяльності й громадській активності. Наукова спадщина вченого багатогранна. Він хоч і був правником за освітою, однак виходив за межі спеціалізації, вміло поєднуючи правничі й історичні дослідження. У багатьох працях О. Бальцер порушував проблеми політичної історії, нерідко вони займали центральне місце, а також суспільні, економічні та мовні питання. Приділив значну увагу формуванню слов'янського права, державному ладу й державним структурам, законодавству та устрою, колонізаційній політиці давньої Польщі, історії правлячих династій, зокрема й руських, унійній проблематиці.

Наукову працю О. Бальцер вміло поєднував із викладацькою діяльністю у Львівському університеті, де впродовж 1887–1933 рр. очолював кафедру історії польського права та був одним із засновників історично-правничої школи, яка здобула визнання не лише в Польщі, а й у Європі.

Життєвий і творчий шлях О. Бальцера, його наукова спадщина, педагогічна та громадська діяльність були предметом дослідження в низці наукових і публіцистичних публікацій. Серед праць сучасних польських дослідників про вченого насамперед відзначимо монографію Р. Новацького, в якій на підставі значної кількості джерел окреслено найважливіші події з дитячих та юнацьких років О. Бальцера, які вплинули на становлення його як вченого та відомого громадського діяча, простежено формування його наукових поглядів, описано викладацьку діяльність і суспільну активність¹. Основні етапи життєвого шляху, наукової праці, дослідницькі зацікавлення О. Бальцера описав А. Вежбіцький². Про формування світогляду та наукові зацікавлення вченого, становлення його як науковця, громадську діяльність писали

¹ *Nowacki R.* Oswald Balzer (1858–1933) / R. Nowacki. – Opole, 1998. – 314 s. (Uniwersytet Opolski. Studia i Monografie. – Nr 256).

² *Wierzbicki A.* Oswald Balzer (1858–1933) / A. Wierzbicki // *Złota księga historiografii lwowskiej XIX i XX wieku* / [pod red. J. Maternickiego, L. Zaszkiłniaka]. – Rzeszów, 2007. – S. 253–268.

українські дослідники Б. Тищик³, М. Чорний⁴, В. Кахнич⁵. Полеміку О. Бальцера з німецьким ученим Т. Моммзенем і його участь у судовому процесі щодо Морського Ока проаналізував І. Чорновол⁶.

Зауважимо, що взаємини О. Бальцера з українськими науковцями і громадськими діячами, участь у діяльності НТШ, його ставлення до українського руху в Галичині початку ХХ ст. та українсько-польських відносин тощо опрацьовані неналежаю – досі немає комплексного дослідження.

Джерельна база статті – неопубліковані архівні матеріали Львова та Вроцлава, а також опубліковані праці О. Бальцера. Певні відомості, зокрема особисті матеріали вченого, його біографічні дані, листування, матеріали щодо педагогічної діяльності, ставлення до української проблематики містяться у фонді 26 (Університет ім. Яна Казимира у Львові) Державного архіву Львівської області та фондах Центрального державного історичного архіву України у м. Львові. Листування й особисті папери дослідника зберігаються у фондах відділу рукописів Бібліотеки ім. Оссолінських у Вроцлаві.

Мета статті – висвітлити громадську діяльність знаного польського історика права О. Бальцера, зокрема його участь у публічних дискусіях на політичні теми кінця ХІХ – початку ХХ ст.

Глибокі знання з історії та права дали змогу О. Бальцеру стати знаним громадським діячем. Учений неодноразово брав участь у публічних дискусіях на політичні теми (правда, значно рідше, ніж, наприклад, М. Грушевський чи С. Томашівський)⁷. О. Бальцер виступав на захист національних прав польського народу. Популярність здобув, полемізуючи з німецьким ученим Т. Моммзенем, який у брошурі “До німців в Австрії” (“An die Deutschen in Oesterreich”), опублікованій 1897 р. на сторінках віденського часопису “Нова вільна преса” (“Neue Freie Presse”), звинуватив чеських слов’ян у намаганні знищити “цивілізаційні досягнення” Австрії та закликав до рішучої протидії національним змаганням слов’ян, які проживали в Чехії. Ця стаття вийшла під час австро-чеського протистояння, зумовленого спробами прем’єр-міністра Австро-Угорської монархії Казимира Бадені зрівняти чеську мову у правах із німецькою в адміністрації Чеського королівства⁸. Звернення Т. Моммзена підняло хвилю протестів у слов’янських країнах. У полеміці брали активну участь

³ *Тищик Б.* Освальд Бальцер – видатний історик права Львівського університету (до 150-річчя від дня народження і 75-річчя – смерті) / Б. Тищик // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – Львів, 2009. – Вип. 48. – С. 3–12.

⁴ *Чорний М.* Бальцер Освальд Мар’ян / М. Чорний // Енциклопедія Львова / [за ред. А. Козицького, І. Підкови]. – Львів, 2007. – Т. 1. – С. 160–161.

⁵ *Кахнич В.* Професор О. Бальцер в історії юридичного факультету Львівського університету / В. Кахнич // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. – 2010. – № 3. – С. 65–72.

⁶ *Чорновол І.* Освальд Бальцер, Теодор Моммзен і Морське Око / І. Чорновол [Електронний ресурс] // Львівська газета. – 2008. – 10 січня. – Режим доступу: <http://mynews-in.net/news/society/2008/01/10/1288686.html> (17.05.2012).

⁷ Там само.

⁸ Там само.

чеські та польські науковці. Надзвичайно популярним був “Відкритий лист до д-ра Теодора Моммзена проф. берлінського універ. із приводу його відозви «До німців в Австрії»...” (“List otwarty do dr Teodora Mommsena prof. uniw. berlińskiego z powodu jego odezwy «An die Deutschen in Oesterreich»...”)⁹ О. Бальцера, який неодноразово цитували в польській і чеській пресі. Він починався словами німецького поета та драматурга Й.-Ф. Шиллера: “На Земній кулі місця всім вистачить”. У ньому польський дослідник проаналізував цивілізаційний доробок західних слов’ян, з’ясував роль, яку вони відіграли в історії Європи. Вважаючи всі звинувачення Т. Моммзена безпідставними, О. Бальцер закликав німецького вченого навести докази на підтвердження своїх тверджень, однак той так і не вступив із ним у полеміку¹⁰. За активну громадянську позицію 1898 р. польського дослідника обрано почесним громадянином чеських міст Пардубіце і Ланів¹¹.

О. Бальцер також відіграв головну роль у вирішенні на користь Австрії і Польщі територіальної суперечки з Угорщиною щодо Морського Ока, озера в Татрах, та прилеглих територій на кордоні із землями Угорського королівства¹². У 1902 р. він представляв уряд Галичини на слуханні, яке відбулося перед арбітражем в австрійському місті Граці. Відстоювати інтереси Галичини йому доручила Крайова управа (виконавчий орган Галицького сейму). О. Бальцер, навівши документальне підтвердження історичного права поляків на цю територію, а також звернувши увагу на неточність перекладу угорською стороною представлених латинських документів, тим самим поставивши під сумнів фаховий рівень угорської сторони, виграв процес, і кордони між Галичиною та Угорщиною було встановлено відповідно до очікувань польського суспільства¹³. Зібрані матеріали щодо цієї справи він опублікував на сторінках “Наукового та літературного путівника” (“Przewodnik Naukowy i Literacki”) (1904, 1905) й окремою працею “Про Морське Око...” (“O Morskie Oko...”)¹⁴, однак ці публікації не набули очікуваного розголосу.

Польська національна позиція О. Бальцера виявилася у справі перенесення Національного закладу ім. Оссолінських зі Львова до Варшави. Виступаючи проти цього, він виклав свої погляди у статті, надрукованій у “Львівському кур’єрі” (“Kurier Lwowski”). Вчений писав, що матеріали, які зберігаються в Оссолінеумі, мають важливе значення для розвитку польської науки у Львові. Він зазначав, що без цих матеріалів місцевим дослідникам буде важко вивчати історію давньої Речі

⁹ *Balzer O.* List otwarty do dr Teodora Mommsena prof. uniw. berlińskiego z powodu jego odezwy “An die Deutschen in Oesterreich” umieszczonej w “N. F. Presse” z 31 paźdz. 1897, nr 11923 / *O. Balzer.* – Lwów, 1897. – 28 s.

¹⁰ *Nowacki R.* Oswald Balzer (1858–1933) / *R. Nowacki.* – Opole, 1998. – S. 202. (Uniwersytet Opolski. Studia i Monografie. – Nr 256).

¹¹ *Чорний М.* Бальцер Освальд Мар’ян. – С. 160.

¹² *Кахнич В.* Професор О. Бальцер в історії юридичного факультету Львівського університету / *В. Кахнич* // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. – 2010. – № 3. – С. 70.

¹³ *Чорновол І.* Освальд Бальцер, Теодор Моммзен і Морське Око [Електронний ресурс].

¹⁴ *Balzer O.* O Morskie Oko. Wywód praw polskich przed sądem polubownym w Gradcu / *O. Balzer.* – Lwów, 1906. – 254 s.

Посполитої, її устрій, культуру тощо; не вивчатимуть польське минуле в навчальних закладах, оскільки професори поряд із викладанням не зможуть займатися науковою діяльністю. На його думку, Оссолінеум мав залишитися у Львові ще й з метою збереження польськості на східних теренах Речі Посполитої¹⁵.

Зауважимо, що на початку ХХ ст. О. Бальцер займав виразно пропольську позицію, критично ставився до українських вимог, відстоював ідею відродження багатонаціональної Польщі в кордонах до 1772 р. Подібні погляди вченого формувалися під впливом політичних та ідеологічних змін у польському суспільстві, поширення неоромантичного світогляду й методології, а також тогочасних українсько-польських відносин. Саме невирішені проблеми минулого Польщі, зокрема кресів, спричинили поширення на польських землях наприкінці 90-х років ХІХ – початку ХХ ст. неоромантичного світогляду, а відтак і певної міфічності у з'ясуванні українсько-польських відносин¹⁶. Під вплив неоромантизму потрапила більшість молодих польських істориків. На зламі ХІХ–ХХ ст. (точніше 1900–1906/7 рр.) серед польських учених сильні позиції ще займав позитивізм, однак національно-визвольний рух напередодні 1914 р. зумовив відхід від позитивістського критичного методу дослідження. Поширення неоромантичного світогляду зумовило підпорядкування історіописання тогочасним політичним та ідеологічним потребам. Історики, поринувши у вир суспільно-політичного життя, активізували боротьбу за незалежність. Із початком Першої світової війни історія перетворилася на знаряддя пропаганди польського питання і стала предметом політичних дискусій між опозиційними угрупованнями¹⁷. Польська історіографія початку ХХ ст. була яскравим прикладом апологетичного висвітлення історичного минулого. Історики, зокрема й О. Бальцер, в оцінці національного минулого все частіше схилялися до крайнього “оптимізму”, щоб зняти провину з польського народу за крах Речі Посполитої, у працях поширювали історичні міфи, зокрема “ягеллонську ідею”, “ідею багатонаціональної Речі Посполитої” тощо, виправдовуючи захоплення польськими військами етнічних литовських й українських земель. Вони висловлювалися за перегляд панівних на той час поглядів і виступали проти “песимістичної” візії польського минулого¹⁸. Серед тих, хто критикував погляди представників краківської історичної школи, були: О. Бальцер, В. Собеський, Ш. Аскеназі, А. Шельонговський, С. Кутшеба, О. Галецький та ін.¹⁹. Все більше дослідників надавали перевагу “оптимістичній” візії

¹⁵ Детальніше див.: *Balzer O. W sprawie Ossolineum / O. Balzer // Kurier Lwowski. – 1919. – Nr 149. – 31 maja; Nr 150. – 1 czerwca; Nr 152. – 3 czerwca; Nr 153. – 4 czerwca; Nr 154. – 5 czerwca; Nr 155. – 6 czerwca; Nr 156. – 7 czerwca.*

¹⁶ *Потульніцький В.* Україна і всесвітня історія: Історіософія світової та української історії ХVІІ–ХХ століть / В. Потульніцький. – Київ, 2002. – С. 92; *Maternicki J.* Problem, treść i funkcja syntezy dziejów ojczystych w historiografii polskiej w latach 1907–1914 / J. Maternicki // *Zeszyty Historyczne Uniwersytetu Warszawskiego.* – 1963. – Т. 3. – С. 216.

¹⁷ *Maternicki J.* Kontrowersje wokół idei jagiellońskiej w historiografii polskiej przełomu ХІХ і ХХ wieku / J. Maternicki // *Przegląd Humanistyczny.* – 1992. – R. 36. – Nr 4. – С. 22.

¹⁸ *Ejusdem.* *Historiografia Polska ХХ wieku / J. Maternicki.* – Wrocław, 1982. – Cz. 1: 1900–1918. – С. 64.

¹⁹ *Wierzbicki A.* *Oswald Balzer (1858–1933) / A. Wierzbicki // Złota księga historiografii lwowskiej ХІХ і ХХ wieku / [pod red. J. Maternickiego, L. Zaszkiłniaka].* – Rzeszów, 2007. – С. 262.

минулого, що зумовлювала розвиток польських національних почуттів і стимулювала суспільство до боротьби за самостійну державу.

Оптимістичне, а подекуди й апологетичне трактування історії Польщі сприяло інтеграції суспільства навколо політичної програми ендеків. До 1914 р. із національною демократією співпрацювала значна кількість істориків, зокрема О. Бальцер, які намагалися відшукати історичні аргументи на підтвердження цієї політичної доктрини²⁰. Зауважимо, що лідер націонал-демократів, відомий польський політичний діяч і публіцист Р. Дмовський у творах “Думки сучасного поляка” (“Myśli powoczesnego Polaka”) (1903), “Німеччина, Росія і польське питання” (“Niemcy, Rosja i kwestia Polska”) (1908) й інших обґрунтував ідею “інкорпорації”, тобто приєднання українських земель до Польської держави. Остаточою вона була сформульована напередодні Першої світової війни й зводилася до того, що українцям як народу “неісторичному”, “недержавному”, відмовлено у праві на свою державу. Обґрунтовуючи свої погляди, націонал-демократи доводили, що українці за останні століття нічим не виявили себе ні державно-політично, ні культурно, були пасивним, інертним елементом, нездатним до самостійного державотворчого життя²¹. Із виразниками таких ідей полемізував І. Франко, зазначаючи, що проголошення ідеї історичної Польщі на непольських землях було політично нерозумним, а з етнографічних поглядів безпідставним, непатріотичним і шкідливим для польської народності. І. Франко наголошував, що оборона ідеї історичної Польщі в XIX ст., яка виявилася у повстаннях 1830–1831 рр., 1846 р., 1863–1864 рр., принесла полякам лише руйнування краю та погіршення політичного становища²².

Певний вплив на відносини українських і польських учених мало польсько-українське протистояння у Східній Галичині. Пробудження національної свідомості українців, формування партійно-політичної системи, культурне й економічне відродження українського народу, зародження та функціонування української історичної науки, політичні дискусії і полеміка українських учених із польськими щодо місця українців на політичній арені провокували спротив польських кіл, які висунули концепцію польського панування в Галичині²³. Саме Львів був головним осередком зіткнення польських та українських самостійницьких прагнень (на цей період припав кінець “нової ери” в українсько-польських відносинах у Галичині й початок політичної конфронтації). Загострення польсько-української конфронтації

²⁰ *Зашкільняк Л.* Польська історія та історіографія кінця XIX – початку XX ст. в оцінці галицьких українських істориків / Л. Зашкільняк // *Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa w XIX i XX w.* / [pod red. J. Maternickiego, L. Zaskilniaka]. – Rzeszów, 2005. – Т. 3. – С. 231–232.

²¹ *Репринцев В.* Україна в польських зовнішньополітичних доктринах / В. Репринцев [Електронний ресурс] // *Українська державність у XX столітті* (Історико-політологічний аналіз). – Київ, 1996. – Режим доступу: <http://litopys.org.ua/ukrxx/r08.htm> (17.05.2012).

²² *Франко І.* Наш погляд на польське питання / І. Франко // *Франко І. Вибрані суспільно-політичні і філософські твори.* – Київ, 1956. – С. 270.

²³ *Кугутяк М.* Галичина: сторінки історії. Нарис суспільно-політичного руху (XIX ст. – 1939 р.) / М. Кугутяк. – Івано-Франківськ, 1993. – С. 99.

виявилось у вбивстві намісника Галичини А. Потоцького українським студентом М. Січинським 1908 р. на знак протесту проти виборчих зловживань.

На цей період також припала боротьба українського студентства за український університет у Львові, демонстраційні віча якого супроводжувалися сутичками української і польської молоді, на одній з яких, 1 липня 1910 р., загинув український студент А. Коцко²⁴. Виступи українських студентів супроводжувалися масовими арештами та відрахуванням їх із університету. Зауважимо, що в польсько-українському протистоянні у Львівському університеті 1899–1913 рр. були задіяні майже всі польські й нечисленні українські професори та громадськість. Як зазначає Л. Зашкільняк, із метою громадського реагування на вимоги опонентів були створені спеціальні організації. Польські професори університету створили спеціальну групу, яка в 1909–1912 рр. проводила таємні засідання на квартирі проф. С. Сташинського з метою недопущення “утраквізації” Львівського університету. Натомість українські політики та вчені 1912 р. заснували Міжпартійний комітет для справи українського університету, який мав на меті відстоювати заснування українського університету у Львові²⁵.

У цей період О. Бальцер, як і більшість польських учених, неприхильно поставився до утворення у Львові окремого університету або запровадження в ньому двомовності. Він вважав, що це зашкодить польській культурі та збіднить польську науку²⁶. У 1912 р. дослідник опублікував у праці “Випадкові слова” (“Przygodne słowa”) низку своїх промов, зокрема й ті, в яких зосереджував увагу на досягненнях і значенні польської науки²⁷.

У тогочасному польському суспільстві спротив спричиняли не лише намагання українців відстоювати власні національні інтереси, а й висловлювання європейських учених, які прихильно ставилися до українського національно-культурного відродження. Так, у польському середовищі невдоволення спалахнуло через висловлювання знаного норвезького поета, публіциста, громадського та політичного діяча Б. Б’єрсона, який виступив на захист самостійницьких прагнень українців. Зауважимо, що вперше норвезький вчений дізнався про Україну завдяки українському німецькомовному часопису “Русинський огляд” (“Ruthenische Revue”), який виходив у Відні (1903–1905). Редактор цього видання Р. Сембратович докладав чимало зусиль для популяризації за кордоном України, українських національно-визвольних змагань, безкоштовно розсилаючи видання не лише редакціям провідних європейських газет і журналів, а й відомим культурним, політичним та громадським

²⁴ *Зашкільняк Л.* Стосунки між українськими та польськими істориками на зламі XIX і XX століть / Л. Зашкільняк // *Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa w XIX i XX w.* / [pod red. J. Maternickiego, L. Zaszkiłniaka]. – Rzeszów, 2004. – Т. 2. – С. 277.

²⁵ Там само. – С. 286.

²⁶ *Тищик Б.* Освальд Мар’ян Бальцер як науковець, керівник кафедри і педагог / Б. Тищик // Актуальні проблеми історії держави і права країн Центрально-Східної Європи (присвячено 150-річчю Освальда Бальцера): матеріали Міжнародної наукової конференції (Львів, 24–25 квітня 2009 р.). – Львів, 2009. – С. 104.

²⁷ *Balzer O.* Przygodne słowa: 1886–1911 / O. Balzer / [słowem wstępem poprzedził I. Chrza-nowski]. – Lwów, 1912. – 236 s.

діячам. Саме так “Русинський огляд” вперше потрапив до рук письменника. Відтоді Б. Б’єрнсон і Р. Сембратович почали листуватися. Завдяки норвезькому вченому в європейських довідниках та енциклопедіях з’явилася інформація про Україну, її історію та культуру. Б. Б’єрнсон відверто висловився щодо російського політичного гніту у Східній Україні та кинув виклик полякам, засудивши їхню шовіністичну політику на теренах Галичини²⁸. У статті “Поляки-гнобителі” (“Polen als Unterdrücker”) (1907), опублікованій в “Українському огляді” (“Ukrainische Rundschau”), віденському щоденнику “Час” (“Die Zeit”) і паризькому часописі “Європейський кур’єр” (“Le Courrier Européen”), норвезький учений звинуватив поляків в утисках українців Галичини, назвав їх гнобителями, критикував суспільну й економічну політику Галичини, польську владу загалом та окремих політиків зокрема. Гостро на висловлювання Б. Б’єрнсона відкликнувся польський піаніст і композитор І. Падеревський, який все це назвав наклепом, що не мав жодного підґрунтя.

На висловлювання Б. Б’єрнсона відреагував також О. Бальцер. Він закидав норвезькому вченому навмисну політичну недалекоглядність, звинуватив його в тому, що, виступаючи на захист українців, словаків тощо, Б. Б’єрнсон закривав очі на утиски поляків у Пруській державі, які не мали там можливостей навчатися рідною мовою, розвивати свою культуру, терпіли політичний та економічний гніт²⁹. На захист прав поляків у Пруссії та щодо польсько-німецьких відносин О. Бальцер висловлювався також в інших виступах і публікаціях. Зокрема схвальні відгуки викликала його промова “У Грюнвальдську річницю” (“W rocznicę Grunwaldzką”)³⁰, виголошена під час святкування 500-ліття Грюнвальдської битви у Львові, яке відбулося 29 червня 1910 р.

Позиція О. Бальцера щодо українсько-польського протистояння в Галичині яскраво виявилася під час українсько-польської війни 1918–1919 рр. О. Бальцер у 1919 р. разом з іншими польськими професорами та доцентами Львівського університету підписався під “Меморіалом у справі т. зв. Східної Галичини” (“Memoriał w sprawie t. zw. Galicji Wschodniej”), в якому йшлося про те, що завдяки старанням розгромлених віденських і берлінських урядовців серед русинів, які проживали поряд із поляками, розвинувся т. зв. український рух. Суть його полягала в тому, щоби східні польські терени відокремити від Польської держави та зорганізувати в державу під німецьким протекторатом, а згодом створити там Німецько-Пруську монархію, спрямовану проти Польщі. Польські вчені одноставно дійшли висновку, що ціла Галичина була одвічною частиною Польської держави, історично й культурно польська, тому вона мала залишатися в межах Польщі. На загальних зборах від 26 червня 1919 р. польські професори та доценти, серед яких був і О. Бальцер, ухвалили таку резолюцію: “Вимагають ревіндикації Польщі цілої т. зв. Східної

²⁸ Іваничук Н. Бйорнстjerne Бйорнсон в обороні української справи / Н. Іваничук [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.norway.com.ua/Embassy/info/Bjornson-2010/bjoernstjerne/> (29.03.2011).

²⁹ Balzer O. Z przymrużenimi oczami // Balzer O. Przygodne słowa: 1886–1911 / [słowem wstępem poprzedził I. Chrzanowski]. – Lwów, 1912. – S. 198–203.

³⁰ Ejusdem. W rocznicę Grunwaldzką / O. Balzer // Balzer O. Przygodne słowa: 1886–1911 / [słowem wstępem poprzedził I. Chrzanowski]. – Lwów, 1912. – S. 211–224.

Галичини в її дотихчасових кордонах. Шлють молоді, яка бореться за найсвітліші національні цінності, сердечні вітання та слова підтримки у стійкості в тяжкій та вирішальній боротьбі. Засуджують низку жорстокостей і злочинів, які здійснила воююча руська сторона...”³¹. Також О. Бальцер як голова Товариства підтримки польської науки (Towarzystwo dla Popierania Nauki Polskiej) (далі – ТППН) висловлювався проти підписаного 9 лютого 1918 р. учасниками Брестської мирної конференції договору між Україною і Центральними державами.

Відповідно до ст. 9 цього договору Холмщина переходила до України, а з Галичини й Буковини мала бути утворена окрема українська провінція в межах Австро-Угорської монархії як окремий коронний край із забезпеченням права на її національний та культурний розвиток. Інша стаття визначила державні кордони України на заході й північному заході. Польське суспільство негативно сприйняло ці угоди. Ліга польської державності у зверненні до народу 15 лютого 1918 р. оцінила кордон між Польщею та Україною як змову держав Четвертого союзу з Україною й важкий удар для всього польського суспільства. Посилився тиск на Відень із метою не допустити виконання угод. Із протестами виступили й польські науковці³². Редагований О. Бальцером текст протесту проти цього договору закінчувався словами: “Не заперечуючи права русинів на розвиток на рівні з нами, урочисто повідомляємо, що не дамо позбавити себе права освяченого величчю віків, цифрами статистики та нашою реальною силою, а разом із цим не дамо позбавити нас земель – підляської та холмської, стоячи на сторожі інтересів польської культури й польського народу цієї частини Польщі”³³. Погляди на українсько-польські відносини польських учених нагадували висловлювання політиків із табору ендеків, які виступали за приєднання етнічних українських земель до складу Польщі.

О. Бальцер поряд з участю в політичному житті краю, брав участь у з’їздах польських істориків, був членом наукових товариств не лише польських, а й іноземних. Так він долучився до підготовки II З’їзду польських істориків у Львові (1890)³⁴, де виступив з доповіддю “У справі публікації зводу польських середньовічних законів” (“W sprawie wydania zbioru ustaw polskich średniowiecznych”)³⁵. Також був членом комітету III З’їзду польських істориків у Кракові (1900), на якому виголосив

³¹ Державний архів Львівської області (далі – ДАЛО). – Ф. 26 (Університет імені Яна Казимира у Львові). – Оп. 14 (Ректорат. Довідкові матеріали). – Спр. 8 (Меморіали Сенату Львівського університету про історичну, культурну та державну приналежність Східної Галичини до Польщі і до законодавчого сейму з питань потреб Львівського університету): Меморjał w sprawie t.zw. Galicji Wschodniej. – Арк. 3–8.

³² Дацків І. Проблема соборності України на Брестських переговорах 1918 р. / І. Дацків [Електронний ресурс] // Мандрівець. – 2008. – № 5. – С. 25. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Mandriv/2008_5/Datskiv.pdf (15.07.2012).

³³ Цит. за: Nowacki R. Oswald Balzer (1858–1933). – S. 233.

³⁴ Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu. Rękopisy (Rkps BOssol.) 7699/II, mikrof. № 2098 (Korespondencja Oswalda Balzera. Lata 1879–1932. T. XLI). [Listy do Oswalda Balzera dotyczące II Zjazdu historyków 1889–1890]. – 115 k.

³⁵ Balzer O. W sprawie wydania zbioru ustaw polskich średniowiecznych / O. Balzer // Pamiętnik Drugiego Zjazdu Historyków Polskich we Lwowie. I. Referaty. – Lwów, 1890. – S. 1–7.

довідь “Головні напрями в розвитку науки порівняльної історії слов’янських прав та її основні завдання” (“Główne kierunki w rozwoju nauki porównawczej historii praw słowiańskich i jej istotne zadania”). З українських учених участь у цьому форумі брали О. Барвінський, К. Студинський та О. Колесса, який виступив із привітанням учасників цього з’їзду від Наукового товариства ім. Шевченка (НТШ)³⁶. О. Бальцер брав участь і в IV З’їзді польських істориків у Познані (1925)³⁷.

О. Бальцер був співзасновником польського Історичного товариства (Towarzystwo Historyczne we Lwowie), створеного 1886 р.³⁸. У 1891–1894 рр. він редагував його друкований орган – “Історичний кварталник”³⁹. Це періодичне видання віддзеркалювало стан польської історіографії, методологічні й ідеологічні зміни в ній, зв’язки з українською наукою та передусім із життям власного народу, його потребами і прагненнями. На сторінках часопису в різних рубриках висвітлено проблеми як польської, так і української історії. В “Історичному кварталнику” публікували наукові праці (диспути, обговорення), “miscellanea” (невеликі джерельні документи), рецензії, доповіді, огляд загальної історичної літератури, хроніку, огляди журналів, звіти із засідань товариства, полеміки, некрологи. Однак зосереджували увагу на рецензіях, в яких важливе місце посіла українська проблематика⁴⁰.

На посаді редактора О. Бальцер налагодив контакти з різними іноземними історичними часописами. “Історичний кварталник” здобув значну популярність, його надсилали в Німеччину, Росію, Францію, Італію, Швецію, Чехію, Угорщину, а до товариства надходили історичні журнали з цих країн, що уможливило створення відділу історичних часописів⁴¹.

О. Бальцер був також співзасновником (1901) і головою ТППН (з 1920 р. – Львівське наукове товариство (Towarzystwo Naukowe Lwowskie)), яке відіграло важливу роль у діяльності львівського історичного середовища на зламі XIX–XX ст.⁴². Основним

³⁶ Pamiętnik III Zjazdu Historyków Polskich w Krakowie. II. Protokoły obrad. – Kraków, 1901. – S. 9, 12.

³⁷ Pamiętnik Czwartego Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich w Poznaniu 6–8 grudnia 1925. II Protokoły. – Lwów, 1927. – 252 s.

³⁸ Śreniowska K. Uwagi o nauce historycznej polskiej w latach 1887–1900 w świetle “Kwartalnika Historycznego” / K. Śreniowska // Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego. Seria 1: Nauki Humanistyczno-społeczne. Historia. – Łódź, 1960. – Zesz. 15. – S. 153.

³⁹ ДАЛО. – Ф. 26 (Університет імені Яна Казимира у Львові). – Оп. 5 (Особові та пенсійні справи професорсько-викладацького складу і службовців). – Спр. 53 (Особова справа професора Бальцера Освальда). – 47 арк.

⁴⁰ Papée F. Towarzystwo Historyczne 1886–1900 / F. Papée // Kwartalnik Historyczny. – 1937. – R. 51. – S. 10–11; Лазурко Л. Часопис “Kwartalnik Historyczny” і розвиток польської історіографії останньої чверті XIX – першої половини XX століття: монографія / Л. Лазурко. – Дрогобич, 2010. – 282 с.

⁴¹ Toczek A. Czasopiśmiennictwo historyczne we Lwowie / A. Toczek // Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa w XIX i XX w. / [pod red. J. Maternickiego, L. Zaszkiłniaka]. – Rzeszów, 2005. – T. 3. – S. 181.

⁴² Dutkiewicz J. Zarys historii historiografii polskiej / J. Dutkiewicz, K. Śreniowska. – Łódź, 1959. – Cz. 3: 1900–1939. – S. 93–94.

завданням його історик вважав надання матеріальної підтримки польським науковим дослідженням із будь-якої сфери знань⁴³. Загалом воно займалося видавничою діяльністю у сфері історичних наук, зокрема історії права. На початку ХХ ст. О. Бальцер був членом створеного у Кракові за ініціативи професора філософії Ягеллонського університету М. Здзеховського Слов'янського клубу (Klub Słowiański) (1901). Клуб мав інформувати польське суспільство про культурне життя всіх слов'янських народів та об'єднати їх для боротьби з великодержавним російським шовінізмом. Актуальним було питання співпраці з українцями, оскільки Україну почали розглядати як можливий терен війни Австро-Угорщини та Німеччини з Росією. В умовах тогочасного українсько-польського протистояння засновники клубу ставили перед собою такі завдання: перемогти опортуністичні тенденції власного суспільства та донести ідею співпраці до українців. Клуб об'єднав багатьох представників інтелектуальної еліти як із польського (Ф. Конечний, А. Гжимала-Седлецький, Л. Василевський, К. Моравський, Я. Лось, Ф. Равіта-Гавронський, О. Бальцер, Ф. Буяк, Л. Колянковський, М. Соколовський та ін.), так і з українського (К. Студинський, Б. Лепкий, О. Колесса, О. Барвінський) боку. Участь О. Бальцера в цьому клубі засвідчила його прагнення до співпраці з українцями заради відстоювання спільних інтересів. Від січня 1905 р. друкованим органом товариства став “Слов'янський світ” (“Swiat Słowiański”), на шпальтах якого значне місце відводилося українській проблематиці⁴⁴.

О. Бальцер був членом кільканадцяти польських та іноземних наукових установ і товариств: Академії знань у Кракові, Академії наук у Празі, Петербурзі, Софії, Загребі, Наукового товариства в Варшаві, Товариства друзів наук у Познані, Вільні, Перемишлі тощо⁴⁵.

26 квітня 1926 р. О. Бальцера на пропозицію Історично-філософичної секції НТШ обрано дійсним членом товариства⁴⁶. Зауважимо, що після розпаду Австро-Угорської імперії українці зазнали утиску у відродженій Польщі, зокрема у Львівському університеті було закрито всі кафедри з українською мовою викладання, професорів-українців звільнили з посад, а згода О. Бальцера стати членом НТШ засвідчила його лояльність до українців⁴⁷. У листі до Виділу НТШ від 16 липня

⁴³ *Balzer O. W sprawie założenia Towarzystwa dla popierania nauki polskiej we Lwowie / O. Balzer. – Lwów, 1899. – S. 1; Його ж. Nauka a społeczeństwo. Przemówienie wstępne prof. Oswalda Balzera, wygłoszone na publicznym posiedzeniu jubileuszowym Towarzystwa dla popierania nauki polskiej d. 21 marca 1911 / O. Balzer. – Lwów, 1911. – S. 1–2.*

⁴⁴ *Кліш А. Міжнародні культурно-освітні та наукові зв'язки Кирила Студинського / А. Кліш // Україна – Європа – Світ: міжнародний збірник наукових праць / [гол. ред. Л. М. Алексієвць]. – Тернопіль, 2008. – Вип. 1. – С. 157–158.*

⁴⁵ *Тищик Б. Освальд Бальцер – видатний історик права... – С. 3.*

⁴⁶ *Центральний державний історичний архів України, м. Львів (ЦДАЛ України). – Ф. 309 (Наукове товариство ім. Шевченка, Львів). – Оп. 1. – Спр. 372 (Книга обліку дійсних членів товариства). – Арк. 15; Члени чужинці. Освальд Мар'ян Бальцер // Хроніка Наукового товариства імені Шевченка у Львові. 1926–1930. – Львів, 1930. – Ч. 69–70. – С. 97.*

⁴⁷ *Андрусяк Т. Освальд Бальцер і Наукове товариство ім. Шевченка / Т. Андрусяк // Актуальні проблеми історії держави і права країн Центрально-Східної Європи (присвячено 150-річчю Освальда Бальцера): матеріали Міжнародної наукової конференції (Львів, 24–25 квітня 2009 р.). – Львів, 2009. – С. 163.*

1926 р. О. Бальцер писав: “За цей прояв ласкавої пам’яті та надану мені високу честь, які особливо ціную, прошу прийняти слова найщирішої вдячності та побажання найкращого з усіх поглядів наукового розвитку Товариства”⁴⁸. Хоча польський дослідник і не публікував у “Записках наукового товариства ім. Шевченка у Львові” (“Записки НТШ”) своїх розвідок, однак там вміщено низку рецензій українських дослідників на його праці⁴⁹. У листі-співчутті НТШ до Польського наукового товариства у Львові з приводу смерті О. Бальцера зазначено: “НТШ приголомшене сумною новиною про смерть одного з найвидатніших вчених Польщі та Слов’янського світу... Наше Товариство тим болісніше відчуває непоправну втрату, яку понесла польська наука та культура, оскільки цей визначний вчений був дійсним членом нашої наукової установи, цікавився її долею та результатами праці”⁵⁰. Зауважимо, що О. Бальцеру вдавалося співпрацювати та зберігати добрі стосунки з українськими вченими насамперед тому, що він намагався не втручатися в гострі політичні дискусії, зокрема ті, які стосувалися українців. Також не належав до жодної політичної партії, хоча іноді висловлював думки, які виголошували націонал-демократи.

Від створення НТШ 1873 р. і до Першої світової війни немає відомостей про його контакти з товариством. Це й не дивно, оскільки загальнополітична ситуація в Галичині наприкінці XIX – на початку XX ст. була складною. Як зазначалося, тут сформувалися і зіткнулися у конфлікті дві національні концепції державотворення – польська й українська, які впливали на суспільну свідомість населення, поглиблюючи розбіжності між обома народами. Поширення неоромантичного світогляду, який підпорядкував історіюписання тогочасним політичним та ідеологічним потребам, насамперед боротьбі за незалежну державу, також ускладнював наукові й особисті контакти українських і польських істориків. За таких умов будь-яка співпраця ставала неможливою⁵¹.

Однак із відродженням незалежної Польщі О. Бальцер змінив ставлення до українського питання. З 1920-х років він почав налагоджувати контакти з українськими вченими й інституціями, цікавився їхніми проблемами, публічно висловлювався за вільний розвиток української науки⁵². Українські науковці рецензували праці О. Бальцера, популяризуючи їх в українських академічних колах. Наприклад, на сторінках “Записок НТШ” було опубліковано рецензії на його

⁴⁸ ЦДІАЛ України. – Ф. 309 (Наукове товариство ім. Шевченка, Львів). – Оп. 1. – Спр. 411 (Листування з членами Товариства про сплату членських внесків, виплату гонорарів та ін.). – Арк. 34.

⁴⁹ *Сварник І.* Бальцер Освальд-Мар’ян / І. Сварник // Наукове товариство імені Шевченка. Енциклопедія. – Львів, 2012. – Т. 1: А–Бібл. – С. 405–406.

⁵⁰ ЦДІАЛ України. – Ф. 309 (Наукове товариство ім. Шевченка, Львів). – Оп. 1. – Спр. 173 (Листування Польського наукового товариства у Львові з Науковим товариством ім. Шевченка з висловленням співчуття з приводу смерті професора Бальцера та з подякою за висловлені співчуття). – Арк. 1.

⁵¹ *Зашикільняк Л.* Стосунки між українськими та польськими істориками на зламі XIX і XX століть. – С. 277, 279.

⁵² *Кахнич В.* Професор О. Бальцер в історії юридичного факультету Львівського університету. – С. 71.

публікації М. Грушевського⁵³ та С. Томашівського⁵⁴. У щоденнику М. Грушевський писав, що у студентські роки та під час навчання в магістратурі серед спеціальної літератури, яку він читав, були праці Г. Гегеля, Д.-В. Дрепера, Г. Бокля, А. Сміта, Т. Гоббса, Б. Гільдебранда, Е. Лавеле, К. Маркса, А. Токвіля, Ф. Міньє, Т. Карлайля, М. Бобжинського й О. Бальцера⁵⁵. М. Грушевський, С. Томашівський та інші українські дослідники загалом схвально оцінювали наукову творчість О. Бальцера.

Активна наукова і громадська діяльність ученого не залишилася поза увагою тогочасної польської влади. Так, 1921 р. О. Бальцер був удостоєний Ордена Білого орла (цю нагороду вручали тим, хто відіграв важливу роль у процесі відновлення незалежної Польської держави). У 1926 р. факультет права Львівського університету з ініціативи П. Домбковського рекомендував О. Бальцера для нагородження Нобелівською премією миру⁵⁶. 4 грудня 1928 р. із нагоди 70-річчя О. Бальцер нагороджений Громадським комітетом пам'ятною медаллю за наукову та громадську діяльність⁵⁷. Цього ж року одержав звання почесного жителя міста Львова за внесок у розвиток науки й активну громадянську позицію⁵⁸. 20 березня 1929 р. О. Бальцер отримав медаль до 10-річчя Незалежності Польщі⁵⁹. На його честь

⁵³ *Грушевський М.* [Рец. на]: Balzer O. *Historia ustroju Polski, przegląd wykładów uniwersyteckich.* – Kraków, 1905. – 33 s. (Відбиток: *Sprawozdania z czynności Akad[emii] Umiejętności*); нім. мовою: *Verfassungsgeschichte Polens // Bulletin internat[ionale] de l'Academie*, 1905, [N] XII. S. 97–137 // *Записки НТШ.* – 1906. – Т. 72. – Кн. 4. – С. 210–211; *Його ж.* [Рец. на]: *Corpus iuris polonici, sectionis primae privilegia, statuta, constitutiones, edicta, decreta, mandata regnum Poloniae spectantia comprehendentis volumen tertium, annos 1505–1522 continens, typis mandavit, adnotationibus instruxit Osvaldus Balzer.* – Kraków, 1906, XLII + 796 s. // *Записки НТШ.* – 1907. – Т. 78. – Кн. 4. – С. 208–209.

⁵⁴ *Томашівський С.* [Рец. на]: [Kutrzeba S. *Historia ustroju Polski.* Lwów, 1905; Balzer O. *Z powodu nowego zarysu historii ustroju Polski // Kwartalnik Historyczny (KH).* – 1906. – S. 1–57, 398–441; Kutrzeba S. *Kilka kwestyi z historii ustroju Polski // KH.* – 1906. – S. 589–626; Balzer O. *O kilku kwestjach spornych z historii ustroju Polski // KH.* – 1907. – S. 1–58; Balzer O. *Państwo polskie w pierwszym siedmziesięcioleciu XIV i XVI w. // KH.* – 1907. – S. 193–291] // *Записки НТШ.* – 1908. – Т. 81. – Кн. 1. – С. 212–217.

⁵⁵ *Зашкільняк Л.* *Методологічні погляди Михайла Грушевського / Л. Зашкільняк [Електронний ресурс].* – Режим доступу: <http://www.franko.lviv.ua/Subdivisions/um/um2-3/ProblemyIstoriografiji/1-ZASHKILNIAK%20Leonid.htm> (16.08.2012).

⁵⁶ ДАЛО. – Ф. 26 (Університет імені Яна Казимира у Львові). – Оп. 6 (Юридичний факультет). – Спр. 1030 (Розпорядження Міністерства віросповідань та освіти й листування з ним про висунення кандидатури професора Бальцера Освальда Міжнародному комітету по присудженню Нобелівських премій). – Арк. 1.

⁵⁷ Там само. – Оп. 14 (Ректорат. Довідкові матеріали). – Спр. 835 (Повідомлення Комітетувшанування проф. Бальцера про випуск золотої медалі на честь проф. Освальда Бальцера. 1 грудня 1928 р.). – 2 арк; ЦДІАЛ України. – Ф. 55 (Архів давніх актів м. Львова). – Оп. 1. – Спр. 69 (Повідомлення про виготовлення пам'ятної медалі з нагоди 70-річчя з дня народження професора Освальда Бальцера). – 3 арк.

⁵⁸ *Чорновол І.* *Освальд Бальцер, Теодор Моммзен і Морське Око [Електронний ресурс].*

⁵⁹ ДАЛО. – Ф. 26 (Університет імені Яна Казимира у Львові). – Оп. 5 (Особові та пенсійні справи професорсько-викладацького складу і службовців). – Спр. 53 (Особова справа професора Бальцера Освальда). – Арк. 15.

сенат університету назвав його іменем одну з аудиторій, в якій вчений найчастіше проводив заняття; у вестибюлі було вмонтовано бронзову таблицю із зображенням О. Бальцера⁶⁰. Магістрати Львова і Ходорова назвали в його честь вулиці, однак у радянські часи це все було ліквідовано⁶¹.

Отже, ґрунтовні знання з історії та права давньої Речі Посполитої і європейських держав дали О. Бальцеру змогу стати відомим громадським діячем. Учений полемізував із німецьким ученим Т. Моммзенем, домігся вирішення на користь Австрії та Польщі територіальної суперечки з Угорщиною, відстоював інтереси польської науки в Галичині у справі перенесення Національного закладу ім. Оссолінських зі Львова до Варшави. О. Бальцер неодноразово критично висловлювався у справі перетворення Львівського університету в двомовний та створення окремого українського університету у Львові, обстоюючи кордони Другої Речі Посполитої, наголошував на історичній належності етнічних українських земель до Польщі та їх культурній єдності. Однак такі погляди не завадили йому підтримувати добрі стосунки з українськими вченими й бути дійсним членом НТШ.

⁶⁰ Там само. – Оп. 14 (Ректорат. Довідкові матеріали). – Спр. 1534 (Листи і телеграми зі співчуттями з приводу смерті професора Бальцера Освальда). – Арк. 14.

⁶¹ *Тищик Б.* Освальд Мар'ян Бальцер як науковець, керівник кафебри і педагог. – С. 104.